

Autor: Émile Durkheim. **Obra:** *La división del trabajo social*. **Editorial:** Diverses edicions. Es cita la 3a edició d'Ediciones Akal. **Lloc de publicació:** Los Berrocales del Jarama. **Any de publicació:** 1995. **Pàgines:** 491.

A *La divisió del treball social*, Émile Durkheim es planteja la pregunta de les relacions entre l'estructura social i la personalitat individual (p. 45-46; 50). Es tracta d'un dels fronts estratègics que tindrà sempre ben presents a l'hora d'afirmar l'autonomia de la sociologia enfront la psicologia o les explicacions psicològiques i a què consagrarà moltes pàgines de la seva obra. En aquest sentit, la divisió social del treball és una de les principals fonts de solidaritat social que defineix i expressa la idiosincràsia de l'ordre social en les societats orgàniques o modernes: “si la función de la división del trabajo es realmente tal, debe tener un carácter moral, pues las necesidades de orden, de armonía, de solidaridad social pasan generalmente por ser morales” (p. 74).

De fet, aquest, és el tema central de l'obra: la relació entre l'estructura social i les regles morals. Així és com, d'aquesta manera, es fa indispensable realitzar una investigació sociogenètica que lligui les diverses formes d'expressió de la solidaritat social i de les conseqüents regles morals amb les diverses formes d'organització social al llarg de la història. En fer això, Durkheim distingirà dues espècies diferents de solidaritat social. La mecànica i la orgànica. Què és la «solidaritat mecànica»? La primera definició del que és la solidaritat mecànica apareix a les pàgines 123-125 (p. 123-129). En aquestes s'apunta que en les societats mecàniques la principal font de cohesió o solidaritat social és la conformitat dels seus membres a l'entorn d'un tipus social comú. És per això que Durkheim també anomena a aquesta classe de solidaritat, solidaritat per semblances. I també és per això que allò que distingeix als membres de les societats mecàniques és el fet que persegueixen finalitats col·lectives, en tant que les seves inclinacions i apetències són una expressió de la «voluntat col·lectiva». Aquesta «solidaritat per semblances» suposa que el grup, «ésser col·lectiu» o «tipus col·lectiu», modela completament la personalitat de l'individu de manera que aquest pensa, actua, i sent com tots els altres membres del grup (p. 152): “la sociedad exige de cada uno de sus miembros, en tanto forman parte de ella, la uniformidad de creencias y de prácticas” (p. 180). La seva «individualitat» és, doncs, nul·la (p. 153): “Las moléculas sociales, que no serían coherentes más que de esta única manera, no podrían moverse con unidad sino en la medida en que carecen de movimientos propios, como hacen las moléculas de los cuerpos inorgánicos. Por eso proponemos llamar mecánica a esa especie de solidaridad. [...] En

las sociedades donde esta solidaridad está más desenvuelta, el individuo no se pertenece [...]; es literalmente una cosa de que dispone la sociedad”.

En les societats mecàniques (per exemple, les societats agrícoles) el grup familiar és la unitat econòmica bàsica i el principal grup social que assegura la cohesió entre tots els membres de la comunitat més àmplia (p. 180). Per tant, també és el principal mecanisme de control social ja que contribueix a transmetre, ratificar i sancionar les normes establertes que conformen la consciència col·lectiva i a través de les quals s'expressa la solidaritat mecànica¹ (p. 21).

Des d'aquest punt de vista no ha d'estranyar que les societats mecàniques es caracteritzin pel respecte i el seguiment obligatori de les costums i les tradicions heretades dipositades en la consciència col·lectiva, ja que no seguir-les suposa l'establiment de sancions de caràcter repressiu (p. 163-173). És per això que Durkheim analitza el dret repressiu (p. 83-129): és un indicador indirecte de la tradició i les costums heretades (p. 163; 75; 86; 90; 94) o, en altres paraules, d'aquells sentiments col·lectius o d'aquelles lleis que “están grabadas en todas las conciencias” (p. 88; 89; 90), la violació de les quals suposa cometre un delictes o “ofende los estados fuertes y definidos de la conciencia colectiva” (p. 96). Durkheim mostrarà com, a causa d'aquest fet, el dret penal és el més desenvolupat en aquestes societats (p. 157-173) mentre que en les societats orgàniques és relativament menys present, ja que en aquestes la solidaritat orgànica és preponderant i, amb ella, les representacions simbòliques de la integració (religió, proverbis) són menys comunes ja que no prima la consciència col·lectiva, sinó que es ret homenatge a la personalitat individual i a l'individu (p. 181-206).

A continuació (p. 207-208), Durkheim identifica les unitats socials o “tipus socials” característics de les societats mecàniques i en descriu la seva morfologia (formes d'organització). Identifica diversos tipus socials segons el seu grau de complexitat estructural: la horda (unitat social més bàsica), el clan (associació d'un limitat número d'hordes, que es subordinen a l'autoritat del clan) i les societats segmentàries a base de clans (pobles constituïts per una associació de clans). En (p. 209-210) les societats segmentàries a base de clans els vincles són de tipus familiar: els membres es consideren parents i el parentiu és el vincle que els uneix els uns als altres. Això significa que mantenen relacions “domèstiques” que es basen en quatre pilars: la venjança col·lectiva,

---

1. Segons Durkheim (p. 32) “la familia ha sido en el pasado la legisladora de un derecho y de una moral en los que la severidad ha llegado con frecuencia hasta la rudeza extrema, al mismo tiempo que el medio donde los hombres han aprendido, por primera vez, a gustar las efusiones del sentimiento”.

la responsabilitat col·lectiva, l'herència mútua i l'exhibició d'un mateix nom de família que acredita un origen comú intensament emparentat amb un mateix origen geogràfic.

Però, progressivament, en evolucionar de societats mecàniques a orgàniques, el lligam que s'estableix entre les comunitats primitives i els seus assentaments geogràfics originals es va trencant: del clan es passa a la circumscripció territorial; de la comunitat al poble i després a la ciutat. Així neixen els gremis professionals que solien localitzar-se en una circumscripció concreta o carrer de la ciutat que agrupa a la comunitat (gremi) de "ferrers", per exemple; o neixen poblacions que, en relació a les seves veïnes, es distingeixen per ser bressol de "ferrers" (p. 218-226), o neixen les ciutats especialitzades (universitàries, de funcionaris, fabrils, comercials), els barris de "obriers", les regions llaneres, agrícoles, manufactureres, de filatures, sucreres, les capitals es converteixen en centres financers i administratius, s'originen les colònies (manufactureres, fabrils, etc.).

En contraposició a la homogeneïtat moral i a la uniformitat dels tipus psicològics que regna en les societats mecàniques, les orgàniques es caracteritzen per la seva diferenciació. La societat en aquest cas és un (p. 151) "sistema de funciones diferentes y especiales que unen relaciones definidas". Els membres d'aquelles societats en què la principal font de cohesió és la divisió del treball es caracteritzen per ser diferents els uns dels altres ja que cadascun d'ells realitza unes funcions específiques (o ocupa una posició en la divisió del treball) (p. 268), portant a terme tasques que els altres no realitzen i que els lliguen amb els altres (p. 154): "En efecto, de una parte, depende cada uno más estrechamente de la sociedad cuanto más dividido está el trabajo, y, por otra parte, la actividad de cada uno es tanto más personal cuanto está más especializada. [...] Aquí, pues, la individualidad del todo aumenta al mismo tiempo que la de las partes; la sociedad hácese más capaz para moverse con unidad, a la vez que cada uno de sus elementos tiene más movimientos propios. Esta solidaridad se parece a la que se observa en los animales superiores. Cada órgano, en efecto, tiene en ellos su fisonomía especial, su autonomía, y, sin embargo, la unidad del organismo es tanto mayor cuanto que esta individuación de las partes es más señalada. En razón a esa analogía, proponemos llamar orgánica la solidaridad debida a la división del trabajo". En resum, la principal font de cohesió o solidaritat social és la necessària cooperació entre persones que realitzen funcions socials diferents (solidaritat orgànica) ja que en aquestes societats la divisió del treball és la principal font de cohesió. Durkheim utilitza com a indicador indirecte d'aquest fet el dret restitutiu, l'existència del qual suposa el desenvolupament previ de la divisió del treball (p. 140-141).

La solidaritat orgànica (p. 237-259) no ha de confondre's amb la solidaritat contractual (contracte social entre els individus que persegueixen els seus interessos individuals segons el model del mercat lliure en economia o utilitarisme econòmic), doncs el seu origen no és un pacte o acord entre tots els individus en base als seus propis interessos individuals sinó que expressa el seu marcat origen social del qual n'és un indicador la importància que assoleix en les societats orgàniques el dret de família i el dret contractual.

Però quines són les causes i les condicions de la progressiva divisió del treball al llarg de l'evolució social? (p. 271-273). A l'hora de respondre aquesta pregunta, Durkheim nega que la factibilitat de les respostes finalistes i teleològiques en el cas de processos de molt llarg termini ("Esta causa no debería consistir en una representación anticipada de los efectos que produce la división del trabajo contribuyendo a mantener el equilibrio de las sociedades. Sería esa una repercusión demasiado lejana para que pudiera comprenderse por todo el mundo; la mayor parte de los espíritus no tienen de ella conciencia alguna. En todo caso, no podría comenzar a ser sensible sino cuando la división del trabajo estuviera muy avanzada" (p. 271-272)). Així, en primer lloc apunta una primera resposta provisional: la divisió del treball té lloc perquè en tant que aporta un major progrés i felicitat a l'home, aquest "se encuentra por naturaleza incitado a buscarla" (p. 272). És a dir, la causa de la divisió del treball és la natura "instintiva" de l'home a buscar el seu benestar individual, del qual la vida en societat i l'especialització progressiva de les funcions que exigeix la vida en cooperació en serien els seus mitjans; és a dir, el seu efecte. Es tracta de la resposta més estesa en l'economia política, però, com es palesa en aquest cas, es pren l'efecte per la causa. A més a més (p. 287-293), aquesta explicació ni té una base objectiva ni és certa. Si fos certa, aquelles societats en què la divisió del treball és major, serien les "més felices". Si comprovem empíricament aquest fet considerant que un baix o inexistent índex de suïcidis és un indicador d'alts nivells de felicitat, veurem que la relació no és directa, sinó inversa: l'índex de suïcidis és major en aquelles estructures socials en què la divisió del treball és major (és a dir, les estructures socials de tipus orgànic): els suïcidis es concentren en les ciutats i quant més poblades major és la taxa de suïcidis, que a les capitals sol ser la més elevada. La refutació d'aquesta explicació "instintiva" també implica que la causa del progressiu augment de la divisió del treball no pot buscar-se en la constitució moral o psicològica de l'home sinó, en el medi social extern que explica l'evolució social.

Finalment Durkheim apunta que les causes que expliquen l'evolució d'una societat mecànica a una d'orgànica consisteixen en un procés relativament complex que consisteix

bàsicament en una intensificació principalment qualitativa i, secundàriament, quantitativa, de les relacions socials. És a dir, un determinat número d'individus pot relacionar-se i es relaciona amb una fracció progressivament major de la comunitat a què pertany (densitat dinàmica o moral). De totes maneres, perquè augmenti la densitat moral o dinàmica (un indicador de la qual són les vies de comunicació disponibles) cal que augmentin les possibilitats reals de contacte entre individus. És a dir, també ha d'augmentar la densitat material. Per Durkheim els augments d'una i altra van aparellats i per ell no té sentit analitzar quina mena de relacions de causalitat s'estableixen entre totes dues (p. 300): “Es inútil, por lo demás, buscar cuál de las dos ha determinado a la otra, basta con hacer notar que son inseparables”. En aquest sentit, apunta que en l'evolució de les societats mecàniques a les orgàniques un pas decisiu és el naixement de les ciutats (p. 302): “En tanto la organización social es esencialmente segmentaria, la ciudad no existe”. I el pas del camp, és a dir, de les societats mecàniques o segmentàries, que s'identifiquen amb societats agrícoles, a la ciutat és un segon moment decisiu (p. 302-303). Així és com, a part de la densitat social (densitat moral / dinàmica i densitat material), l'altre factor que, des del punt de vista quantitatiu, explica l'increment de la divisió del treball i, per tant, el naixement de les societats orgàniques, és l'augment del volum social: quantes més persones hi hagi (major població), major serà la divisió del treball (p. 304). En resum (p. 306) (el subratllat és de Durkheim): “*La división del trabajo varía en razón directa al volumen y a la densidad de las sociedades, y, si progresa de una manera continua en el transcurso del desenvolvimiento social, es que las sociedades, de una manera regular, se hacen más densas, y, por regla general, más voluminosas*”.

A continuació, Durkheim apunta que malgrat que la principal causa de l'augment de la divisió del treball sigui el fet que la lluita per la vida es fa més dura, i que aquest fet només sigui possible en societats prèviament constituïdes (p. 322-331), hi ha condicions secundàries que propicien l'actuació d'aquesta causa (p. 333-338). Una d'aquestes condicions facilitadores és “una independencia mayor de los individuos con relación al grupo, de manera que les permita variar con libertad” (p. 337). Aquest fet l'expliquen dues condicions prèvies: l'augment del volum i la densitat socials (causa principal). Això és així (p. 338-342) ja que quan augmenta el volum i la densitat socials, els homes estan exposats a medis socials més diversos i a condicions socials més diferents, el que implica una uniformitat cada cop menor i, per tant, que estiguin exposats a influències que condueixen a una major individualització ja que la consciència col·lectiva és cada cop més dèbil. Exemples d'aquest procés es troben en l'estudi dels símbols religiosos:

progressivament es va dissociant la Natura de les divinitats que, a més, cada cop són més abstractes, menys concretes i menys nombroses, fins arribar a la idea d'un sol déu. Un altre exemple d'aquest mateix procés es troba en l'estudi del dret i la filosofia moral: s'universalitzen les regles del dret i la moral, que passen d'estar lligades a circumstàncies locals i particulars a fer-se cap cop més generals i abstractes. Els detalls de l'acció i el pensament passen, durant aquest procés, a ser de uniformes, obligatoris i particulars a diversos, circumstancials i generals. Les categories del pensament canvien, doncs, amb l'evolució de les estructures socials mecàniques a orgàniques.

De totes maneres, segons Durkheim (p. 342-350), la causa secundària que més contribueix a explicar el progressiu procés d'individualització és el creixent debilitament de la consciència col·lectiva i, per tant, de l'autoritat de la tradició de què els avantpassats són els portants i a qui es respecta i es venera particularment, a mesura que el tipus segmentari va desapareixent. A mesura que transcorre aquest procés (p. 343-344) "más segmentaria es la naturaleza de la estructura social, más las familias constituyen masas compactas, indivisibles, amontonadas sobre sí mismas", el que implica una erosió de la família patriarcal en què el patriarca (l'home més gran, els ancians, per tant) representa l'autoritat i la tradició i la tradició és venerada. L'explicació d'aquesta erosió de la família patriarcal en què els ancians tenen el control i la tradició és inqüestionada rau en el fet que a partir de la industrialització s'abandona el camp per anar a la ciutat, que proporciona millors condicions de vida (procés d'urbanització), i qui protagonitzarà aquest procés de migració seran els més joves, que crearan noves famílies en què no hi haurà lloc pels més vells i, per tant, tampoc per la tradició que representen. No hi haurà lloc per la tradició per una causa molt bàsica: la tradició ja no podrà exercir cap mena de control social sobre els més joves ja que els més vells no estaran presents per exercir la seva tutela sobre ells. És a dir, el trencament dels vincles amb la societat segmentària original suposa que aquesta no pot exercir el seu control social (p. 346): "Es lo que sucede cuando el hombre continúa viviendo en el medio en que se ha educado, pues permanece entonces en relación con las personas que lo han conocido niño y lo han sometido a su acción. [...] Pero se produce lo contrario cuando el hombre, al salir de la adolescencia, se traslada a un medio nuevo". El concepte de control social és clarament implícit en aquestes anàlisis, que en altres fragments, que enuncien de nou el que acaba d'apuntar-se, es fa encara més evident (p. 350-351): "En fin, a medida que la sociedad se extiende y se concentra, envuelve de menos cerca al individuo y, por consiguiente, no puede contener con igual eficacia las tendencias divergentes que salen a la luz. [...] Cuanto más denso y extenso es un grupo,

más incapaz es la atención colectiva, dispersa sobre una amplia superficie, de seguir los movimientos de cada individuo, pues no se hace aquélla más fuerte por el hecho de ser más numerosos los individuos. Tiene que atender a muchos sitios a la vez para poder concentrarse sobre alguno determinado. La vigilancia se hace peor, porque son muchas las gentes y las cosas que es necesario vigilar”. En aquest capítol (p. 350-355) hi ha valuoses observacions sobre les diferències relatives al control social exercit pel grup o consciència col·lectiva —tot i que Durkheim mai emprà el terme control social per a referir-se a aquest fet, sí que emprà denominacions com atenció col·lectiva, fiscalització social (p. 352), o vigilància col·lectiva (p. 352), que deixen ben clar que està parlant de control social— degudes a les diferents estructures socials: es comparen les ciutats més grans on el control social que exerceix el grup es va debilitant en comparació amb les petites, on és major. Per altra banda, també apunta que aquest mateix procés ocorre en el cas dels contactes entre diferents estructures socials: quan una ciutat (estructura social orgànica) i un poble (estructura social mecànica o segmentària) entren en contacte es produeix un fenomen de trencament de l’aïllament del poble, que afavoreix el tradicionalisme, permetent que es difonguin els nous valors “individuals ciutadans” i es debiliti, així, el control social que exerceix el grup (p. 353-355).

Contràriament, un dels factors que per Durkheim (p. 359-379) tendeix a explicar cada cop menys la divisió del treball social al llarg de l’evolució social és l’herència; és a dir, la “tradicció”; en definitiva, el medi domèstic. Així, “l’educació” exerceix una influència creixent a l’hora d’explicar la divisió del treball social. Aquesta explicació el que afirma, doncs, és que en les societats orgàniques l’educació exerceix una major influència que la tradició, pròpia de les societats mecàniques. Aquesta conclusió és prou coneguda pels sociòlegs de l’educació i els seus efectes sobre l’estratificació social: remet als estudis sobre la característica mobilitat social present en les societats orgàniques. Apunta, igualment, al creixent paper del coneixement especialitzat que es transmet a través de les institucions educatives —tot i la immensa influència del medi familiar— a l’hora de portar a terme una professió en les societats orgàniques en què les professions, tot i que segueixen passant de pares a fills com en les societats mecàniques, ja no s’exerceixen a causa de la transmissió dels coneixements per vies familiars, com a conseqüència del fet que són les úniques destreses que aprenen els fills, que no tenen més remei que dedicar-se al mateix que els seus pares perquè no saben ni poden fer una altra cosa. En relació a aquests aspectes, especialment sobre la mobilitat social, Durkheim (p. 389-390) apuntarà que “A medida que el trabajo se divide, esta flexibilidad y libertad se hacen mayores. Se

ve al mismo individuo elevarse de ocupaciones de las más humildes a las más importantes. El principio según el cual todos los empleos son igualmente asequibles a todos los ciudadanos, no se habría generalizado hasta ese punto si no recibiera aplicaciones constantes. Y todavía es más frecuente que un trabajador deje su carrera por otra”. A les societats orgàniques, per tant, el canvi és vist com quelcom desitjable i necessari, ja que s’equipara amb el progrés (p. 397) i la millora de les condicions de vida, imperatiu que s’aplica a tots els àmbits de la vida. Aquest imperatiu (p. 389-391; 389-397) de canvi en el sentit de progrés positivament connotat (p. 397) s’oposa a la immutabilitat i al sistema de costums hereditàries i inamovibles que regeix en les societats mecàniques.

En poques paraules, la societat, i no l’individu, és el factor determinant del progrés. La civilització, per tant, és un producte de la societat, no una creació buscada conscientment de forma utilitària o teleològica per l’individu (p. 397-407). Això té clares implicacions per a les ciències socials (p. 412-413): “Los hechos sociales no son el simple desenvolvimiento de los hechos psíquicos, sino que los segundos, en gran parte, son sólo la prolongación de los primeros dentro de las conciencias. Esta afirmación es muy importante, pues el punto de vista contrario expone cada instante a la sociología a tomar la causa por el efecto, y recíprocamente. Por ejemplo, si, como con frecuencia ocurre, se ve en la organización de la familia la expresión lógicamente necesaria de sentimientos humanos inherentes a toda conciencia, se invierte el orden real de los hechos; por el contrario, es la organización social de las relaciones de parentesco la que ha determinado los sentimientos respectivos de los padres y de los hijos. Hubieran éstos sido muy diferentes si la estructura social hubiera sido diferente, y la prueba está en que, en efecto, el amor paterno se desconoce en una multitud de sociedades: tal es el caso de las sociedades en que reina la familia maternal”.

Tot i això, la divisió del treball (p. 415-428) no sempre produeix la solidaritat social ja que, de vegades, es presenta sota “formes patològiques” que tenen conseqüències igualment “patològiques”. En aquests casos, doncs, la solidaritat social deixa de ser la seva “conseqüència normal” ja que la divisió del treball es troba en condicions socials que tampoc són “normals” i que solen ser font de desintegració social. Per Durkheim és evident que casos com les crisis econòmiques, els conflictes laborals organitzats o la hiperespecialització són fenòmens que posen de manifest que existeix una descoordinació entre les diverses funcions socials. És a dir, que hi ha una sèrie de drets i deures consagrats pel costum que o no existeixen o no es troben en relació amb el grau de divisió del treball.

És a dir, que es dona un estat d'anomia o absència de normes. Per Durkheim l'origen d'aquest fenomen és força clar (433): "Puesto que la forma definida que con el tiempo toman las relaciones que se establecen espontáneamente entre las funciones sociales es la de un conjunto de reglas, cabe decir, *a priori*, que el estado de *anomia* es imposible donde quiera que los órganos solidarios se hallan en contacto suficiente y suficientemente prolongado". Per tant, l'anomia dona com a resultat una forma patològica de divisió del treball, la divisió del treball anòmica, i aquesta ha de ser combatuda amb una coordinació més estreta i perllongada dels diversos òrgans socials.

Però hi ha altres formes patològiques de divisió del treball. La divisió del treball coactiva (p. 439-446) és la pròpia d'aquells contextos professionals en què les persones que concorren no es troben en igualtat de condicions en la lluita i, per tant, la lluita es basa en la superioritat dels uns sobre els altres. És a dir, en la força, en la coacció que els uns exerceixen sobre els altres. Aquesta forma patològica de divisió del treball es basa en l'existència de criteris arbitraris que proporcionen avantatges a uns i perjudicis a altres. Aquests criteris arbitraris solen basar-se en la possessió d'uns determinats atributs socials: per exemple, ser home, tenir determinada edat, pertànyer a determinats grups socials (castes, sectes religioses, etc.), etc. Són atributs o resultats que solen transmetre's de generació en generació (desigualtats per adscripció social) (p. 447-455): el fill del ferrer ha de seguir fent de ferrer independentment de que pugui estar preparat per portar a terme altres oficis, el que ha nascut amb el cognom X o és fill de X té dret a gaudir del bé Y, mentre que els que són fills de Z o tenen el cognom Z no poden gaudir-ne. Aquesta forma patològica sol donar-se en entorns socials en què la transformació de l'estructura social d'una societat mecànica a orgànica és recent o en què perviuen de forma relativament no modificada dinàmiques pròpies de les societats mecàniques. Es tracta d'una forma patològica ja que es dona sempre en societats que suposadament són orgàniques. Aquestes societats es caracteritzen pel fet que se suposa que prima el mèrit (estructures meritocràtiques) i hi ha igualtat d'oportunitats (no de resultats) per a tots els individus, ja que s'han desterrat les dinàmiques arbitràries, que en aquests entorns orgànics són vistos com a discriminatòries i pròpies de les societats mecàniques en què primen les costums i les tradicions que suposen la obligatorietat d'acomplir determinats ritus que poden comportar determinades desigualtats de tracte. Però quan aquests supòsits característics d'entorns orgànics no s'acompleixen, s'institucionalitzen determinades desigualtats que, en aquests nous entorns, són vistes com a tals desigualtats, mentre que en els anteriors entorns mecànics no ho serien. I això implica que es trenca la cohesió social. És per això

que per Durkheim aquesta forma de divisió del treball és una forma patològica. A més, segons Durkheim (p. 447; 447-455), “La igualdad en las condiciones exteriores de la lucha no es sólo necesaria para ligar cada individuo a su función, sino también para coordinar las funciones unas con otras”, fet, aquest darrer que es fa possible a través del dret contractual, que en les societats orgàniques es desenvolupa molt precisament per afavorir la coordinació funcional. És a dir (p. 450) “La condición necesaria y suficiente para que esta equivalencia sea regla de los contratos [o perquè un contracte sigui «just»], estriba en que los contratantes se encuentren colocados en condiciones exteriores iguales”. O, en altres paraules, que el contracte es basi en el “mèrit social” dels contractants (p. 450).

En tercer lloc hi ha una tercera patologia pel que fa a la divisió del treball en les societats orgàniques, és a dir, en aquelles en què el grau de divisió del treball és ja considerable. Es tracta (p. 457-464) d'aquelles situacions en què el volum de treball és insuficient. Segons Durkheim (p. 461) “Si, pues, el trabajo suministrado, no sólo no es considerable, sino que tampoco es suficiente, es natural que la solidaridad misma, no sólo sea menos perfecta, sino que además llegue a faltar casi por completo”. Això és així ja que, en tant que el treball deixa de tenir la continuïtat necessària, la continuada coordinació entre les diferents funcions que acompleixen els que ocupen els diversos llocs de treball també deixa de fer-se necessària, el que acaba per malmetre la solidaritat social.

Xavier Gimeno Torrent

xavier.gimeno@xaviergimeno.net